

TURAN AKINCI

SELANİK

(1869 - 1923)

Remzi Kitabevi

6. BASIM

TURAN AKINCI 1952 yılında İstanbul'da doğdu. Yeniköy İlkokulu'nun ardından 1971'de İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun oldu. 1977'de DGSA Mimarlık Fakültesi'ni yüksek mimar olarak bitirdi. 1978 yılında Almanya'da lisansüstü çalışmalar yaparken Ortaçağ kentlerinin restorasyonu ile tarihsel çevre uygulamalarında bulundu.

Kurucusu olduğu sanayi kurumlarında 35 yıl görev yaptı. Emekliliğinin ardından İstanbul'da 2000 Osmanlı yapısının tanıtıldığı internet sayfasıyla geniş kesimlere ulaştı. Tanzimat sonrası Osmanlı liman kentleri üstüne çalışmaktadır.

Beyoğlu (2018), *Cumhuriyet'te Beyoğlu* (2019), *İstanbul: Dersaadet* (2020), *Galata* (2021) yazarın öteki kent kültürü kitaplarıdır. Önemli tarihsel dönüşümlere ilişkin çalışmaları şunlardır: *Suikast* (2017), *Sürgün* (2018), *İşyan* (2018), *İşgal* (2020), *Demokrat Parti* (2022) ve *Büyük Savaş* (2022).

Beyoğlu kitabıyla 2018 yılı Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü'nü, 2019 yılında da Sarı Siyah Kültür Ödülü'ne değer görüldü.

www.turanakinci.com

TURAN AKINCI

SELANİK

1869-1923

Remzi Kitabevi

SELANİK / Turan Akıncı

© Remzi Kitabevi, 2023

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Yayına hazırlayan: Nezahat Arslan

Son okuma: Öner Ciravoğlu

Kapak tasarımı: Ömer Erduran

Bu kitabın ilk beş baskısı Belge Yayınları
tarafından yapılmıştır. (2017-2018)

ISBN 978-975-14-2129-6

YENİLENMİŞ ALTINCI BASIM: Remzi Kitabevi, Nisan 2023

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090

www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi
4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul

Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

İçindekiler

1. MUSTAFA KEMAL VE SELANİK, 7

Selanik'te Mustafa Kemal'in Ailesi, 9; Mustafa Kemal'in Eğitim Hayatı, 13; Mustafa Kemal'in Selanik'te Subaylık Dönemi, 22

2. SELANİK'TE PEMBE EV, 27

Pembe Ev'in Kayıtları, 29

3. SELANİK TARİHİ, 43

Şehrin Dönemleri, 45; Evrenos Ailesi, 54

4. SELANİK BELEDİYESİ'NİN KURULUŞU, 59

Tanzimat Dönemi Şehirciliği, 61; Selanik'te Belediye Kuruluyor, 67; Selanik'te Mimari Dönüşüm, 80

5. SELANİK'TE SOSYAL YAŞAM, 89

Selanik'te Eğitim Kurumları, 91; Selanik'te Gazeteler ve Yayınlar, 94; Selanik'te Yaşam Kültürü, 98; Selanik'te Siyasi Akımlar, 104; 6 Mayıs 1876 – Din ve Mezhep Çatışması, 106; Selanik'te Ayrılıkçı Hareketler, 108; Selanik'te Cemiyetler ve Dernekler, 110; Selanik'te Genelevler, 113

6. SELANİK EKONOMİSİ, 115

Selanik'te Ekonomi Kurumları, 117; Osmanlı'nın Dış Ticaretinde Selanik, 119; Selanik'te Tarımsal Üretim, 124; Osmanlı'nın Sanayi Merkezi, 126; Geleneksel Çuha Üretimi, 126; Fabrikalar, 131; Diğer Sanayi Tesisleri, 134; İşçi Siyasetinin Doğuşu, 138; Selanik'te Meslekler, 140

7. SELANİK'TE HALKLAR, CEMAATLER VE GRUPLAR, 145

Selanik'in Nüfus Yapısı, 147; Selanik'te Avdetiler, 151; Selanik'te Avdeti Okulları, 164; Avdetiler'in Hayat Düzeni, 172; Selanik'te Levantenler, 175; Selanik'te Müslüman Türkler, 180; Selanik'te Ortodoks Bulgarlar, 184; Selanik'te Ortodoks Rumlar, 189; Selanik'te Yahudiler, 195; Selanik'te Mason Locaları, 208

8. SELANİK'TE OSMANLI YAPILARI, 219

Selanik'te Osmanlı Yerleşim Düzeni, 221; Kaleler-Kuleler, 223; Camiler-Dini Yapılar, 224; Selanik'te Osmanlı Hamamları, 231; Selanik'te Kamu Yapıları, 233; Selanik'te Konaklar ve Köşkler, 236; Selanik'te Ticari Yapılar-Çarşılar, 239

9. İTTİHAT TERAKKİ VE SELANİK, 247

İttihat ve Terakki'nin Kuruluşu, 249; Selanik'te Kurulan Cemiyet, 256; Cemiyet Diğer Şehirlere Yayılıyor, 273; Cemiyet Harekete Geçiyor, 278; Manastır'da Suikastlar, 288; Meşrutiyet İlan Ediliyor, 298

10. HAREKET ORDUSU İSTANBUL'DA, 315

1908 Meşrutiyet Sonrası Gelişmeler, 317

11. ABDÜLHAMİT'İN SELANİK SÜRGÜNÜ, 341

Sultan Sürgüne Gönderiliyor, 343

12. BALKAN SAVASI, 361

Balkan Savaşı, 363; Savaşın Batı Cephesi, 364; Savaşın Doğu Cephesi, 370; II. Balkan Savaşı, 375

13. MÜBADELE, 379

Mübadele Öncesi Planlama, 381; Göçmenlerin Yurda Getirilmesi, 397

EKLER, 407

Macedonia Risorta Mason Locası Üyeleri, 409; Zaman Dizini, 417

Kaynakça, 421

Mustafa Kemal

SELANİK'TE MUSTAFA KEMAL'İN AİLESİ

Mustafa Kemal'in Baba Tarafı

Selanik dendiği zaman Türkiye'de herkesin aklına Mustafa Kemal Atatürk gelir, dolayısıyla Selanik'i anlatırken Mustafa Kemal'in oradaki yaşamını ve ailesini anlatmak kitabın önceliği oldu. Kitabın ilk bölümü, Mustafa Kemal'in Selanik'te doğumu ile başlayıp Manastır'a gidişiyile sonlanıyor çünkü bu kitap bir Selanik çalışması. 1906 yılı nisan ayında Mustafa Kemal Şam'daki görevi sırasında bir süreliğine Selanik'e geliyor, bu konu ilerideki bölümde ele alınacak. Mustafa Kemal'in ailesi Selanik'in yerlisidir. Babası Ali Rıza Bey'in dedelerinin Vidin'den⁽¹⁾ ayrılarak önce Serez'e⁽²⁾ daha sonra da Selanik'e geldikleri biliniyor.⁽³⁾ Sülale Selanik'teki Türk mahallesinde yaşayan yüzlerce orta sınıf aileden biriydi. Atatürk ve ailesi üzerine araştırmalar yapan Yunanlı tarihçi Prof. Vasilis Dimitriadis ise Mustafa Kemal Atatürk'ün dedelerinin Manastır'ın Kocacık köyünden gelip Selanik'e yerleştiklerini kaydeder.⁽⁴⁾ Ali Rıza Bey'in amcası Hafız Mehmet Efendi Selanik'te Taş Mektep'te hocaydı. Amca, ailenin o zamanlar şehirdeki en tanınmış kişiydi.⁽⁵⁾ Sakalları kızıla çaldığı için ona Kızıl Hafız denirdi.⁽⁶⁾

Tarih kitaplarında hep Mustafa Kemal'e, Kemal isminin nasıl verildiği anlatılır ancak Mustafa isminin nereden geldiği şimdiye kadar pek yazılmamıştır. Bilindiği üzere eskiden aileler çocuklarına anne-babaları ve daha büyük atalarının isimlerini verirdi. Ali Rıza Bey'in dedesinin ismi Mustafa, babasının ismi Ahmet'ti. Baba Ahmet Bey çevresinde Firari Ahmet lakabıyla tanınırdı. Ali Rıza Efendi oğluna büyükbabasının adı olan Mustafa'yı verdi.

-
- (1) Vidin: Osmanlı döneminin önemli şehirlerinden biriydi. Günümüzde Bulgaristan'ın kuzeybatı bölgesinde Tuna Nehri kıyısındadır.
  - (2) Serez: Osmanlı döneminin önemli bir tarım merkeziydi. Günümüzde Makedonya sınırları içindedir.
  - (3) Bu konuda farklı iddialar var. Dimitriadis'in Mustafa Kemal'le ilgili yaptığı araştırmalarda ailenin Manastır bölgesinden geldiğini söylüyor.
  - (4) Bazı kaynaklarda bu bilgi Vidin olarak verilmiştir.
  - (5) Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, Cilt 1*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 33.
  - (6) Hristos K. Hristodulu, *Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı*, Çev.: Burcu Yamansavaşçılar, Teolos Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 63.

Ali Rıza Bey'in babasına Selanik'te Firari lakabı almasına neden olan olayı kitabın ilerleyen bölümünde anlatacağım. Bu olaylara karışanların birçoğu da dağa kaçtılar. Ali Rıza Bey'in babası Firari Ahmet Bey de bu kaçaklardan biriydi.⁽¹⁾ Ali Rıza Bey'in ailesi Anadolu'dan gelip önce Rumeli'ye sonra da Selanik'e yerleştiler. Ailenin tüm bireyleri tahsilliydi. O dönemde okuma yazma bilmeyen Müslüman Türklerdeki oran yüzde doksanlarda olduğu için bu alışılmış bir şey değildi.⁽²⁾ Ali Rıza Bey herhangi bir özelliği öne çıkmayan, sakin, kendi halinde, ince, zayıf bir insan olup Selanik'te görev yapan yüzlerce küçük memurdan biriydi.

Mustafa Kemal'in Anne Tarafı

Zübeyde Hanım'ın ailesi aslen Selanikli değildi. Babası Sofuzade Feyzullah Ağa, Selanik'e yakın kazalardan Langaza'da çiftçilik yapıyordu. Zübeyde Hanım'ın ataları Rumeli'nin fethi sırasında Anadolu'dan göçen Türkmenlerdendi. Türkmen boyları Makedonya'daki Vodina ilçesinin batı tarafındaki Sarıgöl bucağına yerleşmişlerdi.⁽³⁾ Ailenin daha sonra da Sarıgöl'den Langaza'ya göçtükleri bilinmektedir. Zübeyde Hanım, kadınların eğitimi olduğu bir aileye mensuptu ki bu o dönemde çok görülen bir şey değildi. Kardeşleri ise Hüseyin Ağa ve Fatma Molla'ydı.⁽⁴⁾ Molla sıfatı, dini eğitim görmüş kişilere verilirdi.

Ali Rıza Bey ile Zübeyde Hanım'ın Evliliği

Evlilik zamanı geldiğinde Ali Rıza Bey, ablası Hatice Hanım'a sarışın bir kızla evlenmek istediğini söyledi. Ablası da çevresinde kardeşiyle evlendirecek bir kız baktı ve sonunda Zübeyde Hanım'ın ailesine ulaştı. Zübeyde Hanım mahallenin en güzel kızlarından biriydi. Ali Rıza Bey, Zübeyde Hanım'ı hiç görmeden evlenmeye karar verdi ve kız merasimle istendi. Ali Rıza Bey ile Zübeyde Hanım'ın arasında 18 yaş fark vardı. Kız tarafı aradaki yaş farkından dolayı başta bu evliliği pek benimsemedi ama yine de Ali Rıza Bey'i sorup sordurdular. Kötü denilebilecek bir huyunu duymadılar. Zübeyde Hanım'ın kardeşi Hüseyin Efendi de kız tarafını yumuşattı ve bu evlilik böylece gerçekleşti. Zübeyde Hanım nikâhtan sonra Ali Rıza Bey'in Selanik Yenikapı Mahallesi'ndeki baba evine geldi.⁽⁵⁾ Ev hayli kalabalıktı çünkü o zamanlar aileler hep birlikte yaşardı. Ali Rıza Bey, Hafız Mehmet Efendi ve amcaoğlu Salih Efendi birlikte yaşıyorlardı.⁽⁶⁾

(1) Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, Cilt 1*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 30.

(2) Şevket Süreyya Aydemir, a.g.y.

(3) Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 31.

(4) Şevket Süreyya Aydemir, a.g.y.

(5) Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 37.

(6) Hristos K. Hristodulu, *Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı*, Çev.: Burcu Yamansavaşçılar, Teolos Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 65

Beş çocuklarından ilki, Fatma 1872 yılında bu evde dünyaya geldi. Fatma'dan sonra iki erkek çocukları oldu. Ahmet 1874'te, Ömer ise 1875'te dünyaya geldi. Ömer'in doğduğu sene ise ne yazık ki ablası Fatma vereme yakalanıp öldü. Bir zaman sonra Ali Rıza Bey ailesine daha elverişli bir ev sağlamak istiyordu.

Mustafa Kemal'in Babası Gümrük Memuru

Ali Rıza Bey, Osmanlı-Yunan sınırındaki Papaz Köprüsü gümrük kapısında çalışan alt seviyede bir muhafaza memuruydu.⁽¹⁾ Ali Rıza Bey'in çalıştığı gümrük kapısının en önemli işlevi ise kereste ticaretiydi. Dağlardan ve ormanlardan kesilen keresteler Çayağzı kasabasında toplanırdı oradan da Papaz Köprüsü gümrük kapısı üzerinden Yunanistan'a sevk edilirdi. Kereste ticareti, Selanikli tüccarların elindeydi. Ali Rıza Bey bu gümrükte görevli olduğu için kereste ticareti yapan bütün tüccarları tanır, ayrıca kereste ticaretinin tüm detaylarına da vakıftı. Gümrükte işi olan tüccarların usulsüz, kanunsuz, dolambaçlı işlerini bilir, bunlara karşı devlet görevini hakkıyla yapmaya çalışırdı. Papaz Köprüsü ne kasaba ne de köydü, üç beş haneli bir yerleşimdi, nitekim gümrük kapısı dışında hiçbir faaliyet yoktu.⁽²⁾ Çayağzı köyünden itibaren ise Yunanistan toprakları başlıyordu, bölge Olympos Dağı'nın eteklerindeydi. Bu yörede çok sayıda Yunan çeteleri vardı, bu eşkıya tüm kereste tüccarlarını haraca bağlamıştı. Kereste tüccarları hem gümrüğe hem de çetelere para ödemek zorundaydı.

Papaz Köprüsü ile Selanik arasında bir kara yolu yoktu. Tüm ulaşım denizden tekneyle yapılıyordu. İki yerleşim yeri arası 80 deniz miliydi, buradan Ali Rıza Bey'in sık sık Selanik şehrine gidip gelmesi çok zordu. Yeni evlenen biri olarak hasret çekmek de Ali Rıza Bey'e fazla geldi, bir süre sonra eşi Zübeyde Hanım'ı yanına getirdi. Karı koca burada uzun bir süre yaşadılar.⁽³⁾ Papaz Köprüsü'nde imkânlar çok zor ve kısıtlıydı, Ömer ve Ahmet hastalandıklarında bu ıssız yerde çaresizlikten, ilaçsızlıktan ve doktorsuzluktan öldüler. Ali Rıza Bey kendisinden on sekiz yaş küçük karısını çok seviyordu ve onu hoş tutmaya çalışıyordu. Oturdıkları Çayağzı köyü çok güvensizdi ve ayrıca Ali Rıza Bey'in aldığı maaş üç liraydı, bu parayla ancak böyle kırlık bir yerde yaşanılıyordu.⁽⁴⁾ Üstelik maaşının artma şansı da yoktu, defalarca Selanik'te girişimlerde bulunmasına rağmen daha iyi bir yere atanamadı. Ali Rıza Bey ailesine sağlayamadığı şartlardan dolayı mutsuzdu, daha iyi imkânlar yaratmaya çalışsa da ortada bir çıkış yolu yoktu. Sonunda işinden istifa etti ve serbest ticaret yapmaya karar verdi.

(1) Vasilis Dimitriadis, *Bir Evin Hikâyesi Selanik'teki Mustafa Kemal Atatürk'ün Evi ve Ailesi Hakkında Türkçe ve Yunanca Belgeler*, Çev.: Gülsün Aksoy-Aivalı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 29.

(2) Hristos K. Hristodulu, a.g.e., s. 38

(3) Hristos K. Hristodulu, a.g.e., s. 38

(4) Vasilis Dimitriadis, a.g.e., s. 29.

Koca Kasım Mahallesi'ndeki Pembe Ev

Ali Rıza Bey, ticaret hayatına girince ilk yaptığı şey, ailesinin güvenli yaşayabileceği bir ev satın almaktı. Bu konuda, ortak olduğu Cafer Bey'den destek aldı. Satın aldığı ev Koca Kasım Paşa Mahallesi, Muhtar Sokak, No. 38 adresindeydi.⁽¹⁾ O günün şartlarına göre bu ev oldukça iddialıydı ve üç katlıydı. Harmlık ve selamlık bölümlerden oluşuyordu. Bu evde Mustafa'dan sonra kardeşi Makbule doğdu. Zübeyde Hanım'ın sütü az geldiği için bir sütnesi bulundu, adı Ümmühan'dı. Balkan Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti Selanik şehrini kaybetti. Şehrin işgaliyle kaybedilen bu ev, nihayet 1937 yılında Selanik Belediyesi tarafından Atatürk'e armağan edildi.⁽²⁾

Ali Rıza Bey Kereste Ticaretine Giriyor

Ali Rıza Bey kereste işini iyi biliyor ve tüm kereste tüccarlarını tanıyordu. Kereste ticareti görünürde kârlı bir işti ama zorlukları da vardı. İzin alıp Olimpos Dağları'ndan ağaç kestirmek, bunları Çayönü köyünde toplamak, buradan gümrükten ihraç etmek, ayrıca Yunan çetelerine haraç vermek bu işin zor yönleriydi. Ali Rıza Bey Selanik'te kereste tüccarlarından Cafer Efendi'yle ortak oldu.⁽³⁾ Büyük bir ihtimalle Cafer Efendi sermaye koydu ve Ali Rıza Bey de emeği karşılığı kâr ortağı oldu. İşleri Ali Rıza Bey yürütecekti. Ali Rıza Bey bir devlet memurluğundan geliyordu ama bu işte kaçakçılar ve çetelerle uğraşmak için biraz gözü kara olmalıydı.

Ali Rıza Bey için öncelik ailesini Selanik'te güvenli bir evde yaşatmaktı. Günleri Selanik ve Papaz Köprüsü arasında geçiyordu. Ali Rıza Bey ormandan kesilecek keresteler için orman idaresinden ruhsat alıyordu. Selanik veya Katerin bölgelerinden alınan bu ruhsatlara göre, ondalıkçı denilen orman memurlarına bu ağaçlar kestiriliyordu. Sonra o dönemin imkânlarına göre hızar veya balta- larla bu ağaçlar kereste haline getiriliyordu. Belli sürelerle bu keresteler Çayağzı köyünde depolanıyordu, yeterli sayıya ulaşıldığında veya bir gemiyi dolduracak hale gelindiğinde mallar gümrüğe götürülüyordu. Papaz Köprüsü Gümrük Kapısı'nda işleme alındıktan sonra gemiye yüklenip Yunanistan'a ihraç ediliyordu. Tüm bu işler için çevreyi tanımak, gümrük mevzuatını bilmek, ondalıkçıları organize etmek ve devlet dairelerinde işi yürütebilmek yetmiyordu.

Bir de buralara dadanmış olan Rum çetecilerle baş etmek gerekiyordu. Bu eşkiyaya kereste başına haraç vermek lazımdı, haraç verilmediği takdirde ne ormandan kesim yapabilme ne depolayabilme ne de malını gümrüğe götürebilme

(1) Vasilis Dimitriadis, *Bir Evin Hikâyesi Selanik'teki Mustafa Kemal Atatürk'ün Evi ve Ailesi Hakkında Türkçe ve Yunanca Belgeler*, Çev.: Gülsün Aksoy-Aivalı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 29.

(2) Seçil Karal Akgün, *Selanik'teki Ev*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2005.

(3) Yılmaz Gürbüz, *Selanik'ten İzmir'e*, Elips Kitap, İstanbul, 2010, s. 21-56.

şansı vardı. Bu sürtüşmeler üç beş defa oldu ve Ali Rıza Bey'in mallarını eşkıya üç beş defa tuttu, hatta bir iki defa da kendisini rehin aldılar. Ali Rıza Bey her seferinde bu zorluklardan kurtulmayı başardı. Bu haydutlar işi hiçbir zaman öldürmeye kadar götürmüyorlardı, kereste tüccarlarının yaşaması lazımdı ancak böylece haraç toplama işine devam edebilirlerdi.

Ali Rıza Bey bu konuyla ilgili olarak Selanik asayiş sorumlusu Ali Paşa'ya şikâyetinde bulundu. Aldığı cevap ise "En iyisi sen bu işi bırak" tavsiyesi oldu.⁽¹⁾ Ali Rıza Bey yine de her Papaz Köprüsü sevkiyatında zorlandıkça paşaya şikâyet etmeye devam etti. Bu olayları yapan Kaptan Orestis ve çetesiydi.⁽²⁾ Sonunda eşkıya, kendilerini şikâyet eden Ali Rıza Bey'in kereste deposunu yaktılar. Gerçekten de bu bir son oldu, paralı ortak Cafer Efendi'nin sermayesi yanınca ortaklık bitti.

Ali Rıza Bey İşsiz Kalıyor

Ali Rıza Bey işsiz ve parasız kaldı ve tabii ki bu aile için hiç de iyi olmadı. Ali Rıza Bey işsiz kalınca Selanik'te yapabileceği bir iş aradı, hatta eş dost aklı ile bir tuz ticarethanesi bile kurdu ama satışlar iyi gitmeyince tuzlar depoda zaman içinde eridi. Ali Rıza Bey, tuz işi yürümeyince dükkânını kapadı ve iş yapma şevkini kaybetti, eve ekmek götürebilmek için günlerce iş aradı lakin ona söz verilen memuriyetlerin hiçbirisi verilmedi. Bu çaresizlik onda bir çöküntüye neden oldu, üstelik bağırsak veremi hastalığına yakalandı. Ali Rıza Bey 1888 yılında vefat etti.

MUSTAFA KEMAL'İN EĞİTİM HAYATI

Mustafa Okula Başlıyor

Mustafa okul çağına gelmişti, ancak okula başlayacak çocuklar için Selanik'te o dönemde sadece iki çeşit eğitim imkânı bulunmaktaydı. Biri mahalle mektebiydi ki buna sıbyan mektebi de denirdi. Bu okullar devlete ait olmayan mahalledeki sarıklı hocalar tarafından idare edilen taş mekteplerdi. Mahalle mektebini bitirenler daha sonra medreseye gitme imkânına sahip olurlardı. Selanik'te iyi medrese çok azdı, iyileri genelde hep İstanbul'daydı. Medreseler o döneme göre fazla bir istikbali olmayan okullardı, çünkü buralarda sadece klasik di-

(1) Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, Cilt 1*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 40.

(2) Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 40.

ni eğitim verilirdi. Bu okulları bitirenler sadece mahalle veya köy mescitlerine imam veya müezzin olabilirlerdi. Medreselerde başarılı olanlar veya arkası kuvvetli olanlar da müftü veya kadı olabilirlerdi. Medresede ulema olmak isteyenlerin ise çok bilgili ve akıllı olmaları gerekirdi ki bu çok uzun ve sabır isteyen bir yoldu. Medreseye gidenler sakallı, sarıklı, şalvarlı, mintanlı, kuşaklı, cübbeli olup ayaklarına mest ve pabuç giyerlerdi.

Selanik'teki diğer eğitim yolu ise özel ilk mekteplerdi. Bu tür okullardan Selanik'te ancak bir iki tane vardı. Özel mektepler genelde cemaat ve kurumların önderlik ettiği okullardı, yine bu okullara Darüledep, Darülfırfan, Numune-i Terakki gibi şatafatlı isimler verilirdi. Özel okullar Batı anlayışıyla eğitim veriyorlardı.

Şemsi Efendi Okulu bunlardan biriydi ve o dönemde Selanik'teki en popüler okuldu. Okulda hoca olan Cudi Efendi, Selanik şehrinde en çok sevilen hocalardan biriydi. Bu okullarda öğrenciler sıralara oturur ve ders kara tahtada anlatılırdı. Okullarda her gün çocuklara beden dersi verilirdi, ayrıca mutlaka bir yabancı dil öğretilirdi.

Mahalle mektebine başlayan öğrenciler için ilk gün evlerden toplanma şekli çok önemliydi. Buna "Âmin Alayı" denirdi, tüm anne ve babalar mutlaka çocuklarının bu törene katılmasını isterlerdi. Okula başlayacak çocuklar yeni elbiselerini giyip boyunlarına içinde elifba ve amme cüzü bulunan sırma bir çanta asarlardı. Sabah evlerinin önünde Amin Alayı'nı beklerlerdi. Önde sarıklı sıbyan mektebi hocası olan sıra, teker teker yeni öğrencileri evlerinden toplardı. Bu toplama sırasında sokaklarda ilahiler söylenirdi, yeni öğrencilerin ana ve babaları da alayın arkasına takılarak mahalleyi dolaşırlardı. Bu tören birçok Müslüman aile için çok önemli bir kutlamaydı. Tüm mahalleli evlerinin penceresinden bu töreni seyredereklerdi. Sokaklardaki halk ise bu alayı dualarla uğurlardı. Kısacası Müslüman mahallesi için çok önemli bir şölendi. Daha sonra bu öğrenci alayı mektebe ulaşır ve yeni öğrenciler hocanın rahlesi önünde yere oturarak harfleri öğrenmeye başlarlardı.

"Çocukluğuma dair ilk hatırladığım şey, mektebe gitme meselesine dairdir. Bundan dolayı annemle babam arasında şiddetli bir mücadele vardı. Annem ilahilerle mektebe başlamamı ve mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Babam ise, o zaman yeni açılan, Şemsi Efendi Mektebi'ne devam etmem ve yeni usul üzerine okumama taraftardı. Nihayet babam işi mahirane bir suretle halletti. Evvela mutaf merasimle mahalle mektebine başladım. Bu suretle annemin gönülü yapılmış oldu. Birkaç gün sonra da mahalle mektebinden çıktım. Şemsi Efendi Mektebi'ne kaydedildim. Az zaman sonra babam vefat etti."⁽¹⁾

(1) Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Cilt 1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 44.

Mustafa, bu düğümün çözülüşünü iyi niyetli, sevecen, yeni eğitimin çözüm olduğunu gören ve oğlunun iyi okumasını isteyen babası Ali Rıza Bey'e borçludur. Babasının, oğlunun başarısını görememiş olması ise üzüntü vericidir. Mustafa Kemal'in Şemsi Efendi Okulu'na girdiği tarih 1887'dir, 1891 yılına kadar bu okulda okuduğu tahmin edilmektedir.

Mustafa Çiftliğe Gidiyor

Zübeyde Hanım'ın aylık iki mecdiye geliriyle çocuklarıyla birlikte Selanik'te yaşama şansı pek yoktu. Sonunda Zübeyde Hanım'ın kardeşi Hüseyin Bey onları kâhya olarak çalıştığı çiftliğe götürdü. Hüseyin Ağa, Zübeyde Hanım'ın annesi Ayşe Hanım'ın üvey kardeşiydi.⁽¹⁾ Zübeyde Hanım'ın babası Feyzullah Ağa üç evlilik yapmıştı, Hüseyin Bey ilk hanımdan doğmuştu. Selanik civarındaki Langaza'da Rapla Çiftliği'nde kâhyalık yapmaktaydı.⁽²⁾ Ali Rıza Bey, Zübeyde Hanım'la evlenmek istediğinde bu işe aracı olan kişi de Hüseyin Bey'di. Hiç evlenmemişti ama tüm hayatını aileden kimsesiz kalanları yetiştirmeye adanmıştı. Rapla Çiftliği zengin bir ailenin malıydı, sahipleri çiftliği kâhya olarak işleten Hüseyin Bey'e bırakmışlardı.⁽³⁾

Hüseyin Bey, Ali Rıza Bey'in ölümünden sonra derhal Selanik'e geldi, Zübeyde Hanım'ı Mustafa'yı, Makbule'yi, Naciye'yi ve sütnineyi de alarak Rapla Çiftliği'ne götürdü. Ailenin çiftliğe gitmesi Mustafa Kemal'in ilk tahsil hayatını tabii ki kesintiye uğrattı. Rapla Çiftliği havadar, bağlık bahçelik bir yerdi. Ailenin yaşadığı bina dört köşeli bir kuleydi, zemin katında bir oda vardı, buradan merdivenle üst kata çıkılırdı. Üst katta ise karşılıklı iki oda ve dört gözlü ambar bulunuyordu. Zübeyde Hanım çocuklarıyla içinde yüklük olan büyük odada yaşıyordu, sütnine ise karşiki küçük odada kalıyordu.

Mustafa'nın kardeşi Makbule [Atadan], hatırlarında ağabeyinin o günlerde yaşadıklarına da değinmektedir:

“Mustafa'ya çiftlik hayatı çok sıkıcı geldi, hatta oyalanmak için kendine meşgaleler yaratıyordu. O geniş, koca çiftlik kendisine dar gelirdi. Bugünkü gibi hatırımdadır. Tahtaları keser, küçük çiviler çakar ve bu çivilere incecik saz telleri gerekerek tambura yapar ve çalardı. Ben de kendisine yardım ederdim. Bütün bunların vakit geçirmek için aranan çareler ve başvurulmuş basit eğlenceler olduğunu tabii anlıyorsunuz. Tahta kesme ve güvercin yuvası yapma gibi meşguliyetlerinde ona destek olurum. Bakla tarlasının öteki

(1) Bu konu çelişkilidir zira bazı kaynaklarda öz kardeşi diye geçerken bazı kaynaklarda ise üvey kardeşi olarak geçmektedir.

(2) Langaza: Selanik kent merkezine 3 km mesafede ve göl kıyısında bulunan bir yerleşimdir. Günümüzde 16 bin kişinin yaşadığı yerin ismi Lankadas'dır.

(3) Hristos K. Hristodulu, *Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı*, Çev.: Burcu Yamansavaşçılar, Teolos Yayınları, İstanbul, 2008, s. 28.

başına giderdik. Burada zemini bir metre kadar kazar, bizi alacak kadar bir evcik yapar ve bir de küçücük ocak taslağı yaptıktan sonra, “Bekle kardeşim, sana yemek getireyim!” derdi. Getirdikleri, ağzı lüleli küçücük bir testi içinde ayran, peynir ve ekmekten ibaret bir kır kahvaltısı olurdu. Birlikte yerdik. Yiyemediklerimizi oyduğu ocağımsı yere saklardı.⁽¹⁾

Ağabeyim Mustafa'nın başka bir eğlencesi de çiftlik bostanına bize mahsus küçücük bir çardak yapmak olurdu. Çardağı hazırlayınca üstünü ve yanlarını yeşil yapraklı dallarla örter, pencereler yapar ve sonra karpuz ve kavun dilimlerini sıralayarak yarıcıların küçük çocuklarına yedirir, bana da ayrıca ikramda bulunurdu. Günler, aylar geçiyordu. Küçük Mustafa'nın tahsil meselesi dayımın dikkatinden kaçmıyordu. Buna bir çare düşündüler. Orada, çiftliğe yakın olan ‘Çalı’ çiftliğinde küçük bir kilise ve mektebi vardı. Ağabeyime, ‘Haydi seni oraya verelim!’ dediler. Mustafa'yı götürdüler. Orada tapınan Hıristiyan çocuklarını görünce, etkilenmiş ve gece rüyasına girmiş. Ertesi gün bir daha gittiğini hatırlıyorum. Üçüncü günü, “Beni tapınmaya mı gönderiyorsunuz?” diye isyan etmişti. İşte bundan sonra, çiftlik kâtibinden birkaç gün kadar ders aldı. Bu çiftlik kâtibi de onu tatmin edememişti. Okumak hevesi o kadar ateşliydi ki, onda adeta bir huzursuzluk yaratmaya başlamıştı. Ağabeyimin, o zaman tam dokuz yaşında olduğunu hatırlıyorum.”⁽²⁾

Zübeyde Hanım ve kardeşi Hüseyin Bey sonunda baş başa verip Mustafa'nın eğitimine ne şekilde devam edeceğine bir karar verdiler. Mustafa'nın kız kardeşleri Makbule ve Naciye'yi çiftlikte bırakıp Mustafa'yı yanlarına alıp Selanik'e götürdüler. Böylece Mustafa Selanik'te halasının yanında kalarak eğitimine devam edebilecekti. Küçük Mustafa'yı, halasına emanet ederek çiftliğe geri döndüler. Halası sert ve katı bir hanımdı ve daha ilk gece misafir çocuğu, simit alması için çarşıya gönderdi. Ufacık çocuğun alacağı simitten ne olacak, tabii ki hala gelen simitleri beğenmedi. Mustafa'yı simitleri değiştirmesi için çarşıya bir daha gönderdi. Zaten babasını kaybetmiş, annesinden ve kardeşlerinden ayrı kalmış bir çocuk üstünde bu olay çok kötü bir etki bıraktı. Dokuz yaşındaki bir çocuk misafir geldiği bu evde kendini aşağılanmış olarak gördü ve sahipsiz hissetti. Bu olay Mustafa'nın ösuygısına dokundu. Sabırla cuma gününü bekledi. Çiftlikten cuma namazı için Selanik Hamza Bey Camii'ne gelen dayısını cami-de buldu.⁽³⁾ Aralarında geçen konuşma tahminen şudur:

(1) Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, Türk Tarih Vakfı, İstanbul, 1963, s. 41.

(2) Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 43.

(3) Hamza Bey Camii, Yunanistan coğrafyasında Osmanlılar tarafından 1468 yılında inşa edilmiş en büyük camidir.

- “– Dayı, siz beni halama uşak mı verdiniz?
 – Ne münasebet! O nasıl söz!
 – Beni gece yarıları çarşılara gönderiyor. Ben burada kalamam!”⁽¹⁾

Hüseyin Dayı, mecburen Mustafa’yı alıp çiftliğe geri döndü fakat eğitim işi yine bir problem olarak ailenin önünde duruyordu. Daha dokuz yaşında, babası ölmüş çocuğu üzmemek ve hırpalatmamak lazımdı. Dayısı Hüseyin Bey’le anesi Zübeyde Hanım tekrar baş başa verdiler, Mustafa’nın eğitimi çok önemliydi zira ailenin tek erkek çocuğuydu ve mutlaka okumalıydı. Aile nihayet bir karara vardı ve Selanik’te kirada bulunan evlerden küçük olanını boşalttılar. Zübeyde Hanım, oğlu Mustafa’yı, kızları Makbule ve Naciye Hanımları da alarak tekrar Selanik’e döndü. Mustafa’nın huzur içinde tahsiline devam etmesi sağlandı. Mustafa önce komşusu Hatice Hanım’dan üç ay kadar hususi ders aldı ama hocanın verdiği dersler onu tatmin etmedi. Kaymak Hafız isimli bir hocanın kulağını çekmesi Mustafa’yı okuldan soğuttu ve Zübeyde Hanım’ı yine zor durumda bıraktı.⁽²⁾ Zübeyde Hanım, merhum eşi Ali Rıza Bey’in arkadaşlarından Hüseyin Efendi’yi hatırladı ve kule dibindeki kahvelerden birinden onu buldurdu. Oğlu Mustafa’nın mektebe yerleştirilmesi için aracılık yapmasını rica etti. Hüseyin Efendi derhal konuyla ilgilendi, bir iki gün sonra küçük Mustafa, Mülkiye Rüştiye Mektebi’ne kaydedildi. Mustafa mektebe başlayınca evde bir odası oldu. Kısaca Mustafa’nın eğitimi için evde yeni bir düzen kuruldu. Kahvaltısını odasında edip içeriye kimseyi sokmuyordu. Gece geç vakitlere kadar derslerini çalışırdı. En sevdiği yemekler peynirli yumurta, etli kuru fasulye ve patates yemeğiydi.

Mustafa bir gün mektepten çok sinirli döndü. Meğerse bir fiil çekimini yanlış yaptığı için hocası kulağını çekmişti. Hoca kulağı biraz fazlaca çekmişti ki kulak biraz da kanamıştı. Dört gün hiç kimseyle bu konuyu konuşmadı. Mustafa odasına kapandı ve okula gitmedi. Zübeyde Hanım bu olayın sebebini de sormadı. Daha sonra bir sabah kapı çalındı ve babalarının arkadaşı Hüseyin Efendi geldi. Zübeyde Hanım, Hüseyin Efendi’yi kapıda görünce şaşırıldı. Zübeyde Hanım Mustafa’yı kapıya çağırdı ve Hüseyin Efendi ona muamelenin bittiğini söyledi. Mustafa tabii ki çok sevindi ama hiçbir şeyden haberi olmayan Zübeyde Hanım olayı anlayamadı. Mustafa kulağının çekildiği gün, mektepten çıkar çıkmaz Hüseyin Efendi’ye koşmuş ve kendisini bu mektepten almasını ve askeri rüştiyeye yerleştirmesini rica etmişti.⁽³⁾ Hüseyin Efendi’nin bittiğini söylediği işlem de buydu. Mustafa’nın dört gün mektebe gitmeyerek evde beklemesinin sebebi böylece ortaya çıktı.

(1) Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Cilt 1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 51.

(2) Hristos K. Hristodulu, *Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı*, Çev.: Burcu Yamansavaşçılar, Telos Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 89.

(3) O dönemde Selanik’te iki ayrı rüştiye vardı. Askeri rüştiye ve mülkiye rüştiyesi.

Mustafa Askeri Rüştüye’de

Hüseyin Efendi, Mustafa’yı Askeri Rüştüye’ye (ortaokul) kaydedildiği haberi verince Zübeyde Hanım tabii ki çok şaşırıldı. Oğluyla ilgili düşündüğü tüm planlar bir anda bozulmuştu. Kapı arasında ana oğul kavgası çıktı:

“– *Ben seni asker yapamam. Baban gibi tüccar yapacağım.*

– *Ben mutlaka asker olacağım. Omzumda basma topu taşıyamam. Ben bezzaz⁽¹⁾ olmam.”⁽²⁾*

Annesi resmi evrakı mühürlemeyeceğini söyledi, Mustafa duydukları karşısında hiddetlendi ve çıkıp halasının evine gitti. Kendine kuracağı dünya için resmen evini terk etmişti. Zübeyde Hanım Mustafa’nın asker olmasını asla istemedi çünkü onun hayali oğlunun medreseye gitmesiydi ama bir anne olarak oğlunu da çok iyi tanıyordu. Mustafa’nın evi terk etmesine daha fazla katlanamadı, sonunda evrakı mühürledi. Mustafa Askeri Rüştüye’ye olaylı bir şekilde de olsa kaydedildi.

Osmanlı Rumeli’sinde yaşayan çocukların büyük bir kısmının hayali subay olmaktı. Rumeli’nin ordu merkezlerinde çocuklar talim boruları, bando sesleri veya sokaklarda gördükleri üniformalı süvarileri hayranlıkla seyrederek büyürlerdi. Sokaklardaki askeri okul öğrencilerinin hal ve hareketleri, hele hele kılıç taşıyanlar tüm çocukların rüyalarını süslerdi. Özellikle kılıç taşımak her Türk gencinin sahip olabileceği en büyük şerefti. Adeta onlar için dünya kılıcın etrafında dönerdi. Mustafa’nın babası Ali Rıza Bey’in de evde bir kılıcı vardı ve bu kılıç 1877 Harbi’nden kalmıştı. Ali Rıza Bey savaşta Mülkiye Gönüllü Taburu’nda görev yapmıştı. Mustafa doğduğu zaman babası işte o kılıcı onun beşiğinin baş uçuna astırmıştı. Mustafa o kılıcın şerefini görerek, manasını anlayarak büyümüştü. Kısaca Mustafa için o kılıç bir hayat sembolüydü.

Askeri Rüştüye kapısından giren öğrenciler için ordu hayatı tam olarak orada başlardı. Ordu ve askerlik bu insanlar için tek dünyaydı, öğrenciler kendilerini bunun bir parçası olarak görürlerdi. Bir sonraki aşamada askeri idadi, daha sonra harp okulu ve kurmay mekteplerinde okumak hepsinin özlemiydi. En sonunda ise hepsinin hayali iyi bir komutan olmaktı. İlk rütbeleriyle beraber Osmanlı Devleti’nin uçsuz bucaksız sınır boylarında görev yapacaklardı. Ordu da bulunan ister öğrenci ister subay ister kumandan olsun sadece görevleri ve omuzlarındaki rütbeleri farklı ama sonuç olarak hepsinin giydiği aynı üniformaydı. Üniforma giymek askeri rüştüyenin ilk sınıfında başlardı. Göğsü kapalı, iri sarı parlak düğmeli ceketlerle yanları kırmızı biyeli lacivert pantolonlar hepsinin ortak üniformasıydı.⁽³⁾ Ceketlerin kol kısmında öğrencinin sınıfını gös-

(1) Bezzaz: Kumaş satıcısı.

(2) Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Cilt 1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 57.

(3) Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 56.

Selanik, Mustafa Kemal'in doğum yeri olduğu kadar feodal imparatorluktan yeni cumhuriyete dönüşümün siyasal yol ayrımlarına da ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı'nın Rumeli'de fethettiği ilk yerlerden biri olan kentte 19. yüzyıl sonlarında Yahudiler, Avdeterler, Türkler, Rumlar, Bulgarlar ve Sırların yarattığı çok dinli ve çok kültürlü eğitim yanşının sonucu canlı bir ekonomik kalkınma ve yapısal dönüşüm yaşanmıştır. İmparatorluğun modern bir kenti haline gelen Selanik, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne can vermiş, Meşrutiyet'in ilanından 31 Mart İsyanı'na, Abdülhamit devrinin kapanışından Osmanlı döneminin son buluşuna kadar siyasal gelişmelerin de hep merkezinde yer almıştır. Dönemin siyasal çekişme, karar ve tartışmalarının yakın tarihle olan benzerlikleri şaşırtıcıdır.

Bu anlamda Selanik (1869-1923) kitabı, sadece suyun öte yanında kalmış bir tarih anlatısı değildir. Tüm deneyim ve zenginlikleriyle aynı zamanda günümüz Türkiye'sinin daha iyi kavranmasına da bir pencere açmaktadır.

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-2129-6

9 789751 421296